

ÅMOTS KYRKA

Antikvarisk medverkan vid byte av värmesystem

Åmots kyrka
Ockelbo socken och kommun
Gävleborgs län
2023–2024

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 3870–2023
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen
Beställare: Ockelbo församling

Åmots kyrka

Antikvarisk medverkan vid byte av värmesystem

Åmots kyrka
Ockelbo socken och kommun
Gävleborgs län
2023–2024

Rapport 2024:13
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2024

Omslagsbild: Kyrkorummet i Åmots kyrka sedd från läktaren vid slutbesiktningen. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärder.....	7
Utförda arbeten	8
Drift och dragningar.....	8
Radiatorer i kyrkorummet.....	9
Bänkvärmare i kyrkorummet	10
Radiatorer i kor och sakristia	14
Radiatorer i vapenhuset och på toaletterna	17
Lagning och retuschering av putsskador.....	20
Avvikelser från beslut	20
Övriga antikvariska iakttagelser.....	20
Källor.....	21

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 3870–2023
Länsstyrelsens beslutdatum: 2023-09-07
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 2024–96/312
Projektid: maj 2023 – februari 2024
Platsbesök: 2022-11-29
rådgivningsbesök, dnr: 2022–229/312
2023-04-26
2023-11-23
2024-02-05

Antikvarisk medverkan: Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie
Beställare: Ockelbo församling, Att: Tobias Ström

Medverkande firmor: TD Energiborrning
VVS-Montörerna AB
Elektrikern Jörgen Markström
Gästrike Färgverkstad
Ingemar Danielsson, murare

Materialleverantörer: Radiatorer: Altech
Bänkvärmare:
Lenhovda Radiatorfabrik

Sammanfattning

Från hösten 2023 till februari 2024 har ett nytt värmesystem installerats i Åmots kyrka. Det tidigare systemet med direktverkande el har konverterats till vattenburen värme genom bergvärme. Konkret har det inneburit att alla äldre elradiatorer samt el-bänkvärmare i vapenhus, WC, långhus, kor och sakristia har bytts ut till nya vattenburna radiatorer och bänkvärmare. Rördragningarna till de nyinstallerade bänkvärmarna har utförts ovanför golvsockeln mot långsidorna. För att få plats med dragningarna har bänkarna flyttats ut från långsidornas väggar cirka 30–50 mm. Redan tidigare fanns ett litet mellanrum mellan väggar och bänkar, men så litet att det knappt var skönjbart. Det nya vattenburna systemet värms upp med en bergvärmepump, vilken är placerad i källaren under koret. För att driva bergvärmeanläggningen har två hål om cirka 200 meter borrats i grusgången på kyrkans nordvästra sida. Från dessa leds en kulvert in i kyrkans källare och bergvärmepumpen.

Arbetena är utförda i enlighet med ”Arbetsbeskrivning vid installation av värmepump, bänkvärmare och radiatorer i Åmots kyrka” framtaget av VVS-Montörerna AB, 2023-04-25.

Borringen är TD Energiborring, rördragningen av VVS-Montörerna AB. Elarbetena har utförts av Elektrikern Jörgen Markström. Mindre putslagningar i kyrkorum och vapenhus har utförts av murare Ingemar Danielsson. Inmålning av de rör som är synliga efter väggarna och under bänkarna samt retuschering av putslagningar är utfört av Kaj Halminen, Gästrike Färgverkstad.

Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg, 2023-09-24, dnr: 3870–2023. Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg har varit anlita för den antikvariska medverkan och också sammanställt föreliggande rapport. Tre besök har skett i kyrkan under projektiden: 2023-04-26, 2023-11-23 och 2024-02-05.

Antikvarisk slutbedömning

Installationen av det nya vattenburna värmesystemet i Åmots kyrka har utförts med hänsyn tagen till kyrkans kulturhistoriska värden. Arbetena är utförda enligt arbetsbeskrivningen från VVS-Montörerna AB, 2023-04-25, från vilket länsstyrelsens beslut är fattat.

Arbetena är godkända ur antikvarisk synvinkel.

Karta

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Åmots kyrka är inringad.

Lagskydd

Åmots kyrka omfattas av bestämmelserna i Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

Historik och beskrivning

Åmots kyrka uppfördes 1914–1917 efter ritningar av arkitekten Georg A Nilsson. Kyrkan är belägen på Fröberget i den norra utkanten av tätorten Åmot. Genom sitt höga läge utgör kyrkan ett dominerande inslag i bygden. Kyrkans föregångare, Bunges kapell, uppfördes 1797 och ligger ett hundratal meter sydväst om kyrkan.

Åmots kyrka består av ett långhus, ett indraget kor med altaret placerat i ett smalare och lägre parti mot öster, samt sakristian söder om koret. Tornet är sidoställt i sydöst. Kyrkans fasader är slätputsade i vitt och sockeln består av obearbetad natursten. Portpartier markeras med omfattningar i röd granit och fönsterpartierna utgörs till stor del av småspröjsade, ockrafärgade fönsterbågar med rundbågiga överstycken. Långhusets djupt nerdragna sadeltak är belagt med enkupigt lertegel. Exteriören har genomgått få förändringar sedan byggåret.

Långhuset täcks av ett brädtunnvalv och koret av ett murat ribbvalv i stjärnform. Koret har ett rundfönster mot norr och i altarnischen faller ljus in från högt placerade sidofönster. Förutom orgelfasaden från 1875 är den fasta inredningen i form av bänkar, predikstol, orgelläktare och armatur samtida med kyrkobyggnaden och ritad av arkitekten. Bänkarna är uppdelade

i två kvarter, ett på vardera sidan om mittgången. Bänkraderna sträcker sig ut till långhusets väggar. Tak och valv är vita och all inredning är laserad i rödbrunt med mörkbruna detaljer. Ett dekorativt inslag i kyrkorummet utgörs av de smidda lamporna som sitter fästa vid bjälkar som skjuter ut från valvkonsolerna. För övrigt är kyrkorummet, med undantag av en del sentida tillskott i form av lösa inventarier, sparsamt på detaljer och färger.

Kyrkogården som omger Åmots kyrka planlades 1934 och togs i bruk vid 1940-talets början. Den utvidgades 1995 mot sydöst. 1940-talsdelen omger kyrkan på toppen av Fröberget. Den är på tre sidor kringgårdad av en kraftfull kyrkogårdsmur, som liksom markytan terrasserats för att ta upp höjdskillnader. Kyrkogården är till största delen grästäckt med raka grusgångar runt kyrka, mur och de terrasserade rektangulära gravkvarteren. Mellan terrasserna finns trappor av granit med anslutande smidesräcken. I väster och norr omges kyrkan av en vitkalkad låg mur, där ett stramt utformat bisättningsrum är vidbyggt mot slutningen i nordväst.

Figur 2. Åmots kyrka sedd från sydöst. Foto: Märten Sjöbeck, 1937–1938. Identifikationsnummer i DigitaltMuseum: XLM.C88-3026.

Orsaker till åtgärder

Innan arbetena påbörjades värmdes Åmots kyrka upp genom direktverkande el. Eftersom både elförbrukningen och den fasta avgiften var kostsam önskade Ockelbo församling konvertera värmesystemet till vattenburen värme genom bergvärme. Utöver kostnader och hög förbrukning var de tidigare installationerna av bänkvärmare och radiatorer ålderstigna.

Utförda arbeten

Drift och dragningar

För driften av den nya bergvärmeanläggningen har två energihål om 193 meter vardera borrats i grusgången på kyrkans nordvästra sida. Från dessa leds en kulvert på 80 centimeters djup, in i kyrkans källare. Genomföring i mur är utförd under källarfönstret. Ledningarna är i källaren anslutna till bergvärmepump av fabrikat Nibe 1155–25. En radiator har installerats i källaren för att ge grundvärme.

Från bergvärmepumpen leds nya värmeledningar till kyrksalen upp via den gamla värmekanalerna som mynnar ut i golvet framför predikstolen. Längre tillbaka var denna kanalöppning täckt av ett gjutjärnsgaller, numer ligger en skiva täckt med en matta över öppningen.

Via öppningen nås bjälklaget genom vilket värmerören är dragna ut till kyrkans ytterväggar. I kyrkorummet är de nya synliga värmeledningarna i inmålad koppar dragna efter långsidornas väggar. Ledningarna som löper ovanför golvsocklarna är målade i samma kulör som bakomliggande putsad väggyta. Värmeledningarna är borrade ut till vapenhuset. Rördragningen till korets norra sida är borrad genom korets golv. Rördragningen till korets södra sida och sakristian är matad via de gamla värmekanalerna som finns mellan koret och sakristian.

Samtliga nya radiatorer är från Altech och bänkvärmarna kommer från Lenhovda Radiatorfabrik.

*Figur 3 och figur 4. Inkommande ledningar från kulverten samt bergvärmepumpen.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

*Figur 5. Rördragningarna har delvis gjorts via äldre värmekanaler under golvet.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

Radiatorer i kyrkorummet

Längst fram i kyrkorummet, i anslutning till där ledningarna går upp från golvet, har två nya vita radiatorer monterats på vardera långsidesvägg. Synliga delar av rören utefter väggarna är målade i kulör NCS S0500-N, lika väggarnas kulör. Rören är målade med matt linoljefärg från Engwall & Claesson.

Figur 6. Den nya radiatoren på den norra sidan. Under radiatoren går rören upp genom gamla håltagningar i golvet. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 7. Den nya radiatoren på den södra sidan. Lite till vänster om radiatoren går rören upp genom gamla håltagningar i golvet. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Bänkvärmare i kyrkorummet

För att få plats med värmeledningarna efter väggarna har bänkraderna flyttats ut några centimeter från väggarna. Ursprungligen var rören beräknade till 32 millimeter, till viss del utifrån att de var tänkta att förse även läktaren med värme. Då det visade sig vara svårt att komma fram med rören till den södra sidan samt att dragningen till läktaren utgick, räckte det med 25 millimeters rör.

Samtliga bänkar har försetts med nya bänkvärmare från Lenhovda Radiatorfabrik. Bänkvärmarna är fabrikslackerade i kulör RAL 8011 – Nötbrun, som motsvarar NCS 7020-Y60R och NCS 7020-Y70R. NCS-koderna avlästes från bänkarnas bruna kulör. Synliga delar av rören under bänkarna har målats in mot bänkarna.

*Figur 8 och figur 9. Den norra, respektive södra sidans bänkkvarter. Fotografierna visar hur bänkarna har flyttats ut från väggarna en aning för att rördagningarna ska få plats.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

*Figur 10. Fotot visar hur pass lite bänkarna har flyttats ut från väggarna.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

*Figur 11. De inmålade rören efter väggen och mot bänkvärmaren.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

Figur 12. Bänkvärmarna är lackerade i likvärdig kulör som bänkarna, vilket ger ett diskret utförande. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 13. Den södra sidans bänkkvarter innan påbörjade arbeten. Bänkarna ena kortsida var placerade mycket tätt på väggen, dock inte helt dikt an. Foto: Ulrika Olsson, 2023-04-26.

*Figur 14. Vid slutbesiktningen var samtliga bänkrader återmonterade. Att bänkarna är utdragna någon centimeter från ytterväggarna är knappt skönjbart.
Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.*

Radiatorer i kor och sakristia

Korets fyra äldre radiatorer har bytts ut till tre nya vita radiatorer. På korets norra vägg fanns tidigare två små radiatorer, dessa har nu ersatts av en längre radiator som har centerats under det runda fönstret.

I sakristian har radiatoren under fönstret bytts ut till en ny vit radiator samt har ytterligare en liten radiator tillkommit. Denna är placerad på väggen direkt till vänster i sakristian, det vill säga väggen som vetter mot koret. Sakristian värmdes även tidigare upp av två radiatorer, varav den ena var placerad ett stycke in på den högra väggen. Den nya placeringen till vänster är tillkommen utifrån möjligheten med dragning från koret till sakristian.

*Figur 15. Korets norra sida innan påbörjade arbeten. Här satt två små radiatorer.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-04-26.*

Figur 16. Korets norra sida vid slutbesiktningen. De två radiatorerna har bytts till en stor radiator som har centrerats under det runda fönstret. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 17. Korets södra sida innan påbörjade arbeten. På vardera sidan om dörren som leder in till sakristian satt små element. Foto: Ulrika Olsson, 2023-04-26.

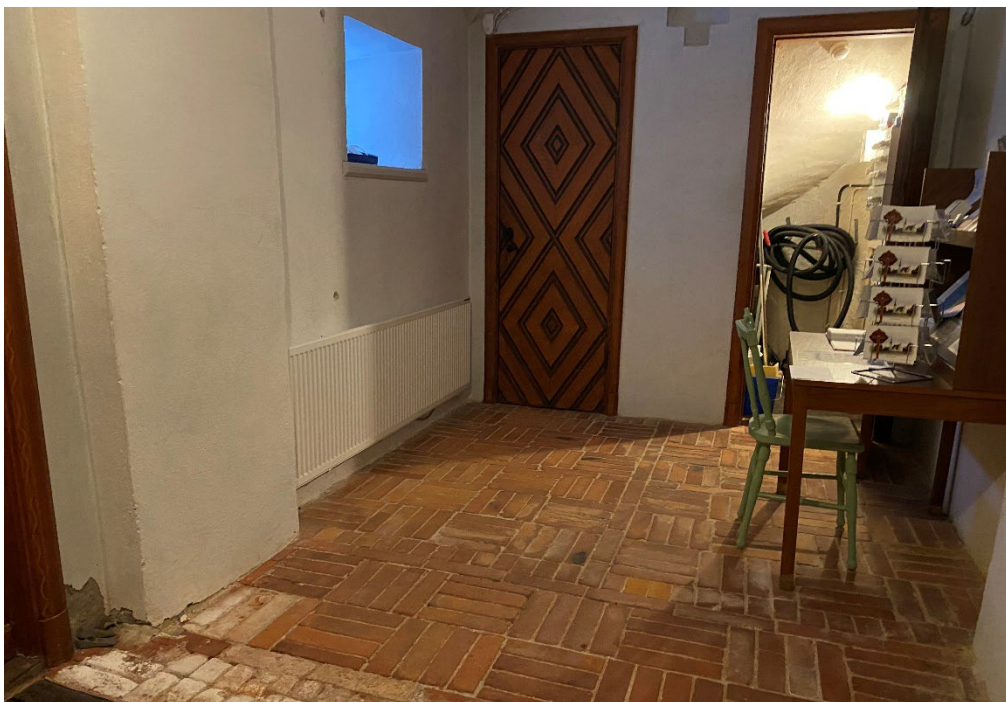
Figur 18. Korets södra sida vid slutbesiktningen. Två nya radiatorer har monterats på vardera sidan om dörren som leder in till sakristian. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 19 och figur 20. De två nya radiatorerna i sakristian vid slutbesiktningen. Till höger syns Ola Larsson från VVS-Montörerna AB och till höger syns Tobias Ström, Ockelbo församling. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Radiatorer i vapenhuset och på toaletterna

Vapenhuset har försetts med två nya vita radiatorer. Radiatorerna är placerade på innerväggen som vetter mot kyrkorummet. Placeringen är ändrad utifrån möjlig rördragning från kyrkorummet med så lite synlig åverkan som möjligt. Radiatorerna på toaletterna är bytta till samma typ som i vapenhuset.

Figur 21. Vapenhusets norra sida innan påbörjade arbeten. Radiatorn var monterad mot ytterväggen. Foto: Ulrika Olsson, 2022-11-29.

Figur 22. Vapenhusets norra del vid slutbesiktningen. En ny radiator har monterats på innerväggen mot kyrkorummet. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 23. Vapenhusets södra del innan påbörjade arbeten. Radiatorn var monterad mot ytterväggen. Foto: Ulrika Olsson, 2022-11-29.

Figur 24. Vapenbusets södra del vid slutbesiktningen. En ny radiator har monterats på innerväggen mot kyrkorummet. Fotot visar även dragningen in till de båda toaletterna. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Figur 25 och figur 26. WC-utrymmena har försetts med nya radiatorer. Foto: Ulrika Olsson, 2024-02-05.

Lagning och retuschering av putsskador

Skador i putsade ytor i anslutning till de nu aktuella ytorna har lagats i med kalkputs och retuscherats med linoljeemulsionsfärg i kulör likt omkringliggande ytor.

Avvikelser från beslut

Två nya vattenburna radiatorer har monterats längst fram i kyrkorummet på vardera långsidan. Enligt arbetsbeskrivningen var det totalt tre radiatorer som planerades i kyrkorummet.

Dragningen upp till läktaren har utgått då den inte bedömdes som nödvändig. Ett jämnare klimat i kyrkan kommer att gagna läktaren och vid speciellt kyliga tillfällen kan lösa radiatorer användas där ihop med de gamla bänkvärmarna som lämnats under bänkarna.

Övriga antikvariska iakttagelser

För att få plats med värmeledningarna utmed väggarna har bänkraderna flyttats ut några centimeter från väggarna. Avståndet som bänkarna dragits ut från väggen är knappt skönjbart, ögat läser fortfarande att bänkarna är placerade ända ut till ytterväggarna vilket är mycket positivt för kyrkorummets karaktär.

I kyrkorummets brädgolv finns små hål efter tidigare infästningar av beslag som håller bänkarna. Dessa hål ska läggas igen med träplugg eller liknande, som därefter patineras in likt omkringliggande ytor.

Källor

Olsson, U. *Åmots kyrka – Antikvarisk medverkan vid renovering av klocktorn, tornluckor, urtavlor, tornputs samt fönster*, 2019. Antikvarisk slutrapport 2019:14

Karaktärisering av Åmots kyrka, 2022-10-22, Carina Lindkvist, Monica Sandberg, Sandberg Landskap. Del i Underhålls och åtgärdsprogram för Åmots kyrka.

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

